

Borbély László

Sorslátó - A riporter Galgóczi Erzsébet (tanulmány részlet)

„Az első igazi riportomat 1953 januárjában írtam, de akkor nem közölte egyetlen újság sem. Aztán jött a kormányprogram és az Irodalmi Újságban jelent meg. Ez rögtön olyan felháborodást okozott, hogy a pártközpontnak kellett kivizsgálni az ügyet. Hat hónapon keresztül minden héten négyszer levittek a falumba, szembesítettek a parasztokkal. Majdnem kizártak a főiskoláról és a pártból. Huszonhárom éves voltam. Anyám beáztatott egy teknő mosnivalót, engem levittek oda, anyukát behívták, egy hétig nem tudott kimosni.”¹

Galgóczi Erzsébet író a riportot nem tartotta sem a novellánál, sem a regénynél alacsonyabb rendűnek, ha igaz és jó volt. Csak hálátlanabbnak. Más újságírókhoz hasonlóan őt is hajtotta a nyugtalanság, az igény a felfedezésre, a beavatkozásra.

Riportjainak forrása mindig a valóság, a vidéki élet, a parasztság konfliktusai. A második világháborút követő politikai, társadalmi és gazdasági változások számtalan drámai témát szolgáltattak az írók számára. Galgóczi úgy érezte, hogy a változásoknak legjobban kitett társadalmi réteg a parasztság volt a földosztás, a beszolgáltatás, a kuláklista, az erőszakos téeszcsészservezések, a termelőcsoportok többszöri fölbomlása, a beszolgáltatás megszűnése, valamint a szövetkezetek újabb megszervezése miatt. Közben több mint egymillió ember távozott a faluból, értelmiséginek, munkásnak.

A szépprózai művekhez hasonlóan a riport minőségét is meghatározza az alkotó egyénisége. Galgóczi riportjait és szociográfiáit felesleges és nem is lehet elválasztani szépirodalmi munkásságától, mert mindkettő erejét és hitelét páratlan emberismerete adta. Remekül tudott kommunikálni, társkapcsolati készségei kifinomultak: „Huszonhét éves voltam, utaztam haza a faluba. Györögt kell átszállni, és olyan rossz volt a menetrend, hogy három órát kellett várnom a csat-

lakozásra, este 8-tól 11-ig. Bementem az állomás éttermébe, zsúfolt volt, erre odakéredzkedtem egy feketébe öltözött idősebb nő asztalához. Beszélgetni kezdett velem, hová utazom, honnan jövök stb. És a harmadik mondatnál elkezdte mesélni az életét, hogy ő apáca volt, és amikor megszüntették a szerzetesrendeket, hazament a szülőfalujába, és azóta harangozó és sekrestyés a templomban. Ebből élt. Nem tudta, ki vagyok, nem is kérdezte, én meg sosem mondom a foglalkozásomat, szeretek inkognitóban élni. Egész este az életét mesélte. A végén megkérdeztem tőle, mondja, miért mondta el mindezt nekem? Azt felelte: Mert magának olyan sorslátó szeme van. Látja, ha valamire büszke vagyok az életben, erre a jelzőre büszke vagyok. Sorslátó." ²

Galgóczi Erzsébet riporterként általában első személyben, kommentárok segítségével adja elő történeteit. Nézőpontjául sokszor énformát választ: személyesen átélt történeteket ad elő, így teszi hitelessé azt, amit elmond. Riportjából alig hiányozhat bármi, aminek novelláiban nem volna helye. Alkalmaz viszont sok mindent, ami novelláiban aligha került: pontos és konkrét információt, valódi neveket, helyiségeket, valóban elhangzott mondatokat, megtörtént eseményeket. Ellenőrizhetően írja le a konkrét valóságot.

A helyszínen van, elmeséli, hogy miért ment oda, mi történt a tetthelyen tartózkodókkal. Kutatóként, tényfeltáróként vesz részt az eseményekben, de nem helyezi előtérbe magát. Különösen ügyel mindig az indításra. A riport megírásának talán ez a legkritikusabb fázisa: úgy kezdeni a történetet, hogy az olvasó ne tudja letenni a cikket.

„Sz. L. ménfőcsanaki tsz-elnök egyéves működése a legellentétesebb indulatokat váltotta ki azokból, akik hivatalból vagy nem hivatalból kapcsolatban vannak vele. A szenvedélyes elítéléstől a szenvedélyes mellé állásig." ³

¹ Bertha Bulcsu: Interjú Galgóczi Erzsébettel. Jelenkor, 1977/3. 211. old.

² Krassó László: Sorslátó szem, Lyukasóra, 1993/8. 12-13. old.

³ Galgóczi Erzsébet: A törvény szövedéke, Eredmény, vagy látszat? Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 352. old.

Előfordul, hogy jellemzéssel kezdi a riportot: hiszen személyesen ismeri a szereplőt, elmondja milyen benyomásokat őriz róla.

„Ismertem ezt a fiatalasszonyt egyéni paraszt korukban is. Májustól szeptemberig nem látta gyerekeit – csak este, amikor hazaszaladt a határból, s főzött valami üres levest, hogy napjában legalább egyszer valami meleget is egyenek. A gyerekek – kilencéves volt az idősebbik – egész nyáron zsíros kenyéren meg gyümölcsön éltek (gyümölcs szerencsére volt a kertben elég). Őszre mindig megnőtt a gyerekek hasa, kezükről-lábukról lefogyott a hús, az arcuk puha volt, mint a lé. És taknyosak voltak, szegénykék, ahogy bejött az első hűvösebb idő, hetekig nem tudtak kigyógyulni a náthából.”⁴

Máskor informatívan indítja a cikket: olyan tényeket közöl, amelyek már önmagában megindokolják a témaválasztást: „Tízmillió forint mérleghiány egyetlen faluban. A falut Tápiószentmártonnak hívják. Pest megye, nagykáti járás. Ennyit tudtam, mielőtt lementem volna a faluba.”⁵

Ha szükségét érzi, akkor mindjárt az elején leírja a környezetet. Hogy milyen épületek veszik körül a riport helyszínét, ahol a szereplő él.:

„Vadonatúj ház, még be sincs vakolva. Utcára néző, két nagy ablaka után ítélve, kétszobás. Az udvaron kevés gazdasági épület: egy istálló, két sertésól, egy góré. Az udvar végében, a kerítésnél szalmakazal maradványa, néhány kéve kukoricaszár. Tavasz van. S még egy téglapépület az udvaron, füstöl a kéménye. Ismerem a helyi szokásokat, ide tartok.”⁶

Galgóczi párbeszédei tömörek, keresik az ütközőpontokat. Mindig előmozdítják a szituációt, föltárják a riportalany személyiségét. Előfordul, hogy függő beszédben írja le mit kérdezett, vagy, hogy mi a konfliktus, melyre magyarázatot kért. Párbeszédei során hősei nem csak a gondolataikat mondják el:

⁴ Galgóczi Erzsébet: A törvény szövedéke, Öt lépcső „fölfelé”, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 206. old.

⁵ Galgóczi Erzsébet: A törvény szövedéke, Vezetni tud, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 212. old.

⁶ Galgóczi Erzsébet: A törvény szövedéke: Egy ünneppel több, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 248. old.

szavaik jellemzik a másik emberhez való viszonyt, vagy pillanatnyi lelkiállapotot. Mindig ügyel a dialógus jellegére és arányaira a riportjaiban – alkalmazza a filmdramaturgiai tanulmányai során szerzett ismereteit.

Ritka kivétel A kastély és templom című riport: ebben a cikkben kizárólag párbeszéd van semmi más. A kérdésekből és a válaszokból derül ki a konfliktus – a falubeliek szeretnék visszakapni az egykori kastély épületét –, akárcsak egy drámai dialógus során. Minden mondat jellemzi azt, aki mondja, s azt is, akinek mondják, de ugyanakkor segít megérteni a szóban forgó konfliktust. A dialógus során megváltozik a szereplők egymáshoz fűződő viszonya.

„– Szabó elvtárssal beszéltek már?

– Már? Már a portán sem engednek be bennünket. Legutóbb, amikor még szóba állt velünk az igazgató elvtárs, vagy négy éve ennek, azt mondta, építsünk a gyár mellé egy munkásszállást, amibe beköltözteti azt a harminc fiatalembert, aki a kastélyban lakik, s akkor átadja a kastélyt. Azt mondta ő lenne a legboldogabb.

– No, látják.

– De holt itt az üzlet? Pintér elvtárs! Annyi pénzből a művelődési házat is felépíthetnénk.

– Hát akkor miért nem építik fel?

– Mert annyi mindenre kell az a kis községfejlesztési alap! Útra, járdára, árokra, hídra... Meg aztán, Pintér elvtárs, a Szerszámgépgyár építette azt a kastélyt? Ugye, nem? Csak 44-ben odatelepítettek egy üzemrész, aztán ott ragadtak. 45-ben megszűnt minden jogfolytonosság, csak az övéké nem?

– A joghoz én egy kicsit jobban értek, az a szakmám... Hanem, mondják csak, mennyibe került az a katolikus templom? Az, ami ott áll a műút mellett. Szép, lapos tetejű, modern épület... Nem tudják, miről beszélek?" ⁷

⁷ Galgóczi Erzsébet: A törvény szövedéke, A kastély és a templom, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 165. old.

A figuráit igyekezett belülről ábrázolni, de vannak olyan tulajdonságok – például a hatalomvágy, a cinizmus, a vakbuzgóság – amelyeket az emberi megnyilvánulások során ábrázolt. Arra törekedett, hogy ne az érzelmeivel befolyásolja az olvasót, hanem az ábrázolással, hogy azután mindenki saját maga dönthessen szereti-e, elfogadja-e ezt vagy azt a szereplőt.

Galgóczi riporterként is gyakran drámát ír. Irodalmi eszközökkel, de drámai hőfokon tudósít, akárcsak ketten a nagy elődök közül, Móricz Zsigmond és Sarkadi Imre. Az író azért látogatott rendszeresen szülőföldjére és más vidéki településekre, hogy mérleget készítsen. Ellenőrizni kívánta, hogy a kormányrendeletek mennyi áldozat, kudarc árán valósultak meg. Minden eseményt a parasztság szemszögéből értékelt.

Első riportkötete a *Kegyetlen sugarak* címadó írása a családnál tett látogatás alkalmából számol be arról a bizonytalanságról, amely a téesz szervezés miatt kialakult. Elmondja, hogy nem csak a családtagok, a falubeliek sem tudják, hogy milyen feltételekkel készülnek újra szervezni a forradalom alatt szétbomlott szövetkezeteket. A családhoz való hazatérés tulajdonképpen csak ürügy arra, hogy az író elmondhassa kétségeit. Mikor hazatér, az apja éppen Győrben van, a Vízügyi Igazgatóságon próbálja elérni, hogy kiárkolják a Berettyót, mert víz alatt van a földjük és termés nélkül nem fogják tudni a beszolgáltatást teljesíteni a vízkár miatt. Édesanyja, aki reggeltől estig dolgozik, arról panaszkodik, hogy munkás öccse bevonul, s nem lesz miből fizetni az adót. Bátyja tréfálkozik azzal, hogy majd téeszelnők lesz, s akkor minden jóra fordul. Galgóczi ír a téesz szervezés kapcsán felmerülő megválaszolatlan kérdésekről, a már most látható gondokról. Hogyan alakul majd a gazdálkodás? Mindenkit felvesznek a tagok közé, a megbízhatatlanokat is? Mennyi lesz a jövedelem? Mennyire lesz felszerelt a gépállomás? Önálló lesz a téesz, vagy adminisztratív eszközökkel irányítják? Mindenkit ezek a kérdések foglalkoztatnak – tudjuk meg az írónőtől. Időközben visszatér az apa, dolga végezetlenül.

Már 1959-ben írt azokról a konkrét hibákról *Az első zárszámadás* című ménfőcsanaki riportjában, amelyek még két évtizeddel később is megoldatlanok maradtak a falvakban. Például a téészen belül elburjánzó lopások. A közösségi szellem lazulása ellen emeli fel a hangját. Egyik tolvaj a másikat fedezi, kéz kezét mos, amióta földtulajdon és a termés közössé vált nincs gazdája semminek. Felhívja a figyelmet már ekkor a fiatalok tömeges elvándorlására, arra, hogy ők a régi földek helyett az új üzemeket választják.

A Nádtetős szocializmus (1963) talán az egyik leghatásosabb szociográfiája. Galgóczi már az elején kijelenti, hogy leszámolt korábbi illúzióival: a nagyüzemi mezőgazdaságot nem lehet egy csapásra, „parancsszóra” megteremteni, nem lehet gyorsan megszüntetni a falu elmaradottságát. Ezt követően érvek és nyilatkozatok helyett adatokkal, statisztikákkal érvel, majd leszögezi, hogy a téesz tekintélye csökkent. Érdekellentét alakult ki a háztáji gazdaság és a téesz között.

A háztáji ugyanis jobban jövedelmez, s a főfoglalkozás a téeszben nem más, mint jövedelem-kiegészítés. Állami beruházás növelését sürgeti falun. A gondokat csak tetézi az, hogy sok helyen az elnök nem érdekelt a téesz jobb működtetésében, mert vagy párfeladatra érkezett, vagy gazdasági bűncselekményeket követ el. Az utolsó bekezdés szimbolikus: Galgóczi falujában akkoriban már csak egyetlen nádtetős ház volt, éppen a termelőszövetkezet irodája. Bizony nádtetős, azaz elmaradt, korszerűtlen még a falusi szocializmus – vonja le a következtetést.

Galgóczi figyelmét soha nem kerülik el a téeszekben elkövetett bűncselekmények. Őszintén tárja fel a sorozatos lopások káros anyagi és erkölcsi következményeit.

A tulajdon (1965) című riportból megtudjuk, hogy a téeszben teret hódít a tévhit, miszerint szabad lopni. Mintha ez lenne a megfelelő fizetés-kiegészítés. Tragikusnak tartja, hogy a parasztok csak azt érzik a magukénak, amit otthon,

birtokon belül őriznek. De amint belépnek a téesz kapuján, szertefoszlik a munkafegyelem, az erkölcsök lazulnak. Megoldást nem jelent minden esetben az elbocsátás sem. Az egyik elnök éppen azt panaszoja, hogy vissza kellett vennie a munkaerőhiány miatt egy olyan férfit, akit korábban lopáson érték.

A kendőt rá (1965) azt ismerteti, hogy a rossz téeszgazdálkodás ellenére sincs garancia arra, hogy a közgyűlésen a tagság bármit megváltoztasson. Nincs személyi váltás, pedig az elnök alkoholista, agresszív, diktátor és a vezetőségi tagok helyett a rendőrséggel karöltve vezeti a szövetkezetet. A termelést hanyag módon a legalapvetőbb hozzáértés nélkül irányítja, s akinek ez nem tetszik, azt a rendőrséggel fenyegeti. Az emberek félnek, jobbnak látják, ha hallgatnak. De akkor kit kell leváltani, netalán a falut? – teszi fel a kérdést Galgóczi.

A szakértelem hiánya miatti károkkal foglalkozik a *Vezetni tud* (1964), ebben arra keresi a választ, hogyan keletkezhetett 10 millió forintos mérleghiány Tápiószentmártonban, ahol 1961-ben alakult a szövetkezet. A főagronómus lett a bűnbak, az elnök a helyén maradt, mert őt – az érvényes határozat szerint – csak az állami vezetők válthatnák le. A közgyűlés tehetetlen vele szemben.

Galgóczi vette magának a bátorságot ahhoz, hogy megkritizáljon olyan téeszelnököket, akik látszólag eredményesen vezették a gondjaikra bízott szövetkezetet. Az *Eredmény, vagy látszat* (1967) című riport főszereplője Sz. L. elnök. Az író azzal „vádolja” őt, hogy hazard módon irányítja a szövetkezetet, s az elért eredmények csupán a könyvelésben mutathatóak ki. Valójában sem a tsz-tagok jövedelme, sem a gazdaság termelékenységé nem emelkedett. A tsz-tagokat félrevezették a közgyűlésen.

Tizenhárom évvel később jelent meg *Az utolsó sajtóperem* (1980) című cikk. Ebből derül ki, hogy az említett elnök beperelte rágalmozásért Galgóczit a riport miatt. A főszereplőről ekkor már nyilvánosságra kerülhettek olyan részletek, amelyek korábban nem. Megtudjuk, hogy Sz. László rendőr, majd az ÁVH tagja volt, s börtönparancsnokként 1956 októberében a tüntető tömegbe lövetett.

Ezt követően leszerelték, elvégezte a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémiát, s egy Komárom megyei termelőszövetkezetbe helyezték elnöknek. Onnét fegyelmivel eltávolították, így került a megye és a járás támogatásával a ménfőcsanaki téesz élére. Ráadásul éppen Galgóczi bátyja helyére.

A történet akár elfogult is lehetne, Galgóczi Erzsébet mégis korrekt módon számol be arról, hogy egyezett meg az elnökkel, és egy másik cikkben visszavonta a *hazárd* szót, Sz. László ugyanis ezt a kifejezést kifogásolta legfőképpen. Az író és az elnök személyes vitája tehát ezzel lezárult, de a téesz dolgozóinak helyzete nem javult. Galgóczi beszámol arról, hogy megegyezésük után Sz. László a szövetkezet terhére építette fel a házáat, magas fizetést szavaztatott meg magának, s idegenekkel duzzasztotta fel az adminisztratív létszámot. 1965-ben került Ménfőcsanakra és 1969-ben letartóztatták, mert csődbe vitte a szövetkezetet. 80 000 forint mérleghiánnyal vette át a gazdaságot, ezt három és fél év alatt sikerült 4 millió forintra növelnie. Azon bukott le, hogy meghamisította a mérleget és a 4 milliós hiányt nyereségnek tüntette fel.

A riport végén megtudjuk, hogy szabadulása után az elnök kisállattenyésztő lett, s ebből milliókat keresett. Galgóczi riportfigurái közül Sz. László az, akinek a személyét megismerve rájövünk, hogy a magát szocialistának nevező rendszer időnként gazdasági bűnözőket szabadított a gazdaságra a hatvanas években.

Írta: Borbély László